

Żywot i pisma
Stanisława Nigra Chrościeskiego,

humanisty i lekarza poznańskiego wieku XVI-go.

NAPISAŁ

LUDWIK ÓWIKLIŃSKI.

¹⁾ Janocki, Janociana III. 33. Prócz tego uwzględnić należy krótki artykuł w *Bibliotheca iatrica sive Bibliotheca medica...* auctore Joanne Georgio Schenckio. Francofurti 1609, s. v. Stanislaus Niger, str. 483. Janocki korzystał z tego dzieła, niemniej Jöcher,

śróđ powodzi utworów humanistycznych łacińskich wieku szesnastego, pisanych wierszem, niewiele jest takich, czy w zagranicznych, czy w naszym piśmiennictwie, któreby posiadały zalety istotne, któreby tchnęły życiem i prawdą, celowały oryginalnością pomysłów i obrazów, któreby były czemś więcej, aniżeli przerabianiem tak często już użytych i zużytych form starożytnych, sztucznem wnikaczeniem obcej, do współczesnej treści. Mimoto budzą one zajęcie z wielu względów, zwłaszcza dawniejsze, u nas szczególnie te, które poprzedziły tworzą działalność Jana z Czarnolesia. Z tej też przyczyny w wielki zbiór Akademii krakowskiej, w *Corpus poetarum polono-latinorum* wejść mają wszystkie poezye owego dawnego okresu, obszerniejsze i pomniejsze, zarówno utwory poetów znakomitszych, jak i wiersze tych, którzy tylko w młodości lub okolicznościowo, przy szczególnych sposobnościach składali haracz rozpowszehniomemu zwyczajowi wierszowania. Do grona ostatnich należy także Stanisław Niger Chrościeski. Pisma jego, wierszem i prozą, utonęły w niepamięci, tak, że ich już odszukać niepodobna; o jego życiu i działaniu ponad to, co czasu swego w kilkunastu wierszach zestawil Janocki, nikt więcej nie powiedział nie umiał¹⁾. Zajmując się Janickim, spotkałem się z Nigra

nazwiskiem i odszukałem dwa jego listy, przechowane rękopiśmiennie. Poszukiwania dalsze uwieńczył skutek dość pomysłny: odnalazł się jeden poemat, który mieli w rękach Załuski i Janocki; zebrało się materiału archiwalnego przynajmniej tyle, że z niego wysnuć można krótki rys życia humanisty i lekarza.

Polem jego zabiegów młodzieńczych i późniejszych pracy była Wielkopolska; do niej też i jej dostojników odnosi się treść przeważnej części jego wierszy — tych wszystkich, które dotychczas odnalazłem. Może więc rzecz niniejsza dorzuci kilka drobnych szczegółów do obrazu kultury i historii rozwoju umysłowości w tej dzielnicy, która w pierwszej połowie wieku szesnastego w wyższej mierze, aniżeli później, poddawała się prądom współczesnym, a piśmiennictwu polskiemu dostarczyła wówczas dwóch wybitnych poetów: Andrzeja Krzyckiego i Klemensa Janickiego.

Stanisław Nigier Chrościeski (Chroscesius), pochodził z rodziny niezamożnej, choć szlacheckiej, herbu Kąbédz¹⁾. Urodził się w Ciechanowie na Mazowszu, z ojca Jana²⁾ i był mniej więcej rówieśnikiem Klemensa Janickiego; ten ujrzał światło dzienne w r. 1517; datę urodzenia Nigra umieścić możemy w przybliżeniu między rokami 1515 a 1520³⁾. Los zrządził, że Nigier i Janicki, chociaż na świat przyszli w tak odległych od siebie okolicach, w młodym już wieku zbliżyli się do siebie. Stało się to może w domu ka-

Allg. Gel. Lex. III. 945. — Badacze nasi w tym wieku powtarzali to, co napisał Janocki, mianowicie też autorowie artykułów o Chrościeskim w *Encyklopedyi Orgelbranda* t. V. (1861) str. 520 n. i we *W. Encykl. powsz.* XI. 892 n., przyczem popełnili błędy.

¹⁾ Nigier wydrukował swe nazwisko: *Chroscesius w Epicedion na śmierć biskupa Jana z książąt litewskich i w traktacie de humoribus* (zob. poniżej). Tak samo wypisane jest nazwisko w *Atti del Collegio filos. e med.* Uniwersytetu padewskiego 1536—1548 wedle wypisku dr. Windakiewicza, *Materiały do historii Polaków w Padwie*, w *Archivum* dla dziej. lit. i ośw. w Polsce, VII, 160. Zresztą spotyka się także pisownie: *Croscesius, Croscenius, Chrosznewski* (tak w dyplomie królewskim z r. 1566, oblatowanym w Poznaniu r. 1573, zob. poniżej). W listach podpisuje się tylko *Stanislaus Nigier*; tak również nazwany jest w aktach miejskich i grodzkich poznańskich, których odpisy otrzymałem; jedynie w testamencie z r. 1578 wypisane jest pełniejsze nazwisko: *Stanislaus Chrościeski Nigri*. — Co się tyczy szlacheckiego pochodzenia zob. poniżej, gdzie mowa o dyplomie królewskim z r. 1566.

²⁾ *Ciechanoviensis*: dwukrotnie w księgach Uniwersytetu lipskiego (zob. poniżej), dwa razy także w *Epicedion*. — *Ojciec Jan* w dyplomie królewskim z r. 1566.

³⁾ Wynika to z dalszych dat życia Nigra. W liście z d. 30. grudnia 1539, przechowanym w rękopisie petersburskim (sygn. Lal. XVII. fol. 59), mówi Janicki o Nigrze jako o dawnym przyjacielu; słowa odnośne przytoczone poniżej str. 7, uw. 5.

nonika gnieźnieńskiego Stanisława Kilowskiego, który piastował także godność kanonika plockiego¹⁾. Kilowski zajmował się gorliwie młodzieńcem wielkopolskim, rokującym piękne nadzieje na przyszłość i sprawił, albo przynajmniej niemato przyczytnił się do tego, że zyskał on wstęp najpierw na dwór prymsa Andrzeja Krzyckiego, a po tegoż śmierci na dwór Piotra Kmity. I Niger znalazł miejsce w otoczeniu kanonika Kilowskiego i przebywał przez czas niejaki w domu jego, zapewne w Gnieźnie, gdzie Kilowski zwykle podczas niejakich rezydencji pilnie przy katedrze²⁾. Może zresztą i inne były mieszkaniowe, że Niger wcześniej przeniósł się do Wielkopolski i w tej dzielnicy, przedewszystkiem zaś w Poznaniu, szukał szczęścia. Być nawet może, że on, zarówno jak Janicki, w Poznaniu w gimnazjum, założonem roku 1517 przez biskupa Lubrańskiego, otrzymał wykształcenie humanistyczne. Tutaj w każdym razie bawił około r. 1536³⁾, kiedy Jan z książąt litewskich zasiadł na stolicy biskupiej poznańskiej, zrzekłszy się zajmowanego przez lat siedemnaście biskupstwa wileńskiego⁴⁾. Był to pan możny a zacny i hojny. Niger, wskazany na łaskę panów, szukał u niego pomocy i żywił nadzieję, że biskup otaczać będzie muzę jego zycziwą opieką⁵⁾. Szukał poparcia i u innych, osobliwie też u najwyższego świeckiego dostojnika poznańskiego, u Andrzeja Górki, który od roku 1535 dzierżył kasztelanję poznańską i godność generała wielkopolskiego⁶⁾.

1) O kanoniku Kilowskim por. Korytkowski, Prałaci i kan. kap. metrop. gnieźnieńskiej II. 259 i Arcybiskupi gniezn. II. i III. na różnych miejscach, i moją rozprawę o Janickim str. 5, uw. 3 i str. 17. — Ciechanów należał i należy do dycezyi plockiej.
 2) Por. słowa Nigra w liście do Kilowskiego z d. 7. listopada 1541, wydanym poniżej: et his quidem scriptis opto, me adhuc in albo servorum V. R. Dionis retineri. Nam etsi me a domo et praesentia Vrae Rdae Dionis seiunxerim, animus tamen meus non ita seiunctus est, quin quidquid illi Vra Rda Dio faciendum imperaverit, expeditissime faciat. Sum enim is, qui veterum dominorum, quorum aliquando uter benevolentia et patrocinio, non facile obliviscor. Por. także list z d. 1. stycznia 1539: versuculos, qui testentur meam perennem et deditissimam erga Rdam Dionem Vram observantiám.

3) W r. 1536 lub najpóźniej na początku r. 1537; w drugiej bowiem połowie r. 1537 przeniósł się do Lipska, a gdy tam przebywał, zmarł biskup Jan, d. 18. lutego 1538 r.
 4) Na stolicy biskupiej wileńskiej siedział od r. 1519, a zrzekł się jej d. 19. maja 1536 r.

5) Por. *Epicedion* w 25—36.

6) Ze już w tym czasie, przed podróżą do Lipska i w ciągu pobytu tamże Niger starał się o łaskę Andrzeja Górki, o tem świadczy przedmowa do *Epicedion*. Słowski z mozną rodziną Górków wzmocniły się i utrwały z biegiem lat. Wydany w r. 1570 *Labellus de humoribus* (zob. poniżej) poświęcił Niger synowi Andrzeja, Łukaszowi Górcy, a w tytule nazwał się *Illustrum Comitum a Gorka medicus phisicus*. O stosunku Janickiego do Górków zob. książkę moją o Janickim, str. 55.

Obracał się więc Niger w części przynajmniej w kole osób, do których i Janicki miał przystęp. Pozostawali też obaj ze sobą w stosunkach przyjaznych i wymieniali między sobą listy, gdy ich losy rozłączyły; obaj też zdążyli do tego samego celu, pragnęli uzupełnić swą wiedzę przez studia akademickie, i to na uniwersytetach zagranicznych, do których młodzież polska, i to nietylko synowie magnatów, w pierwszych dziesięciatkach wieku szesnastego gromadnie zdążyła; obaj też wyruszyli prawie w tym samym czasie na obczyznę: Janicki w pierwszym kwartale r. 1538 do Padwy¹⁾, Niger nieco rychlej do bliżej położonej wszechniej niemieckiej, do Lipska. Uniwersytet tamtejszy był i naówczas, jak jest dzisiaj, jednym z głównych ognisk naukowych środkowej Europy i ścigał wiele młodzieży tak z Niemiec, jak z zagranicy, mianowicie z Polski; nacya polska, która obejmowała prócz krajów polskich wschód i północ całą, stanowiąca, jak wiadomo, jedną z czterech części składowych Uniwersytetu, a pozostawała w ścisłym związku z Collegium B. Mariae Virginis²⁾. Niger przybył do Lipska jeszcze w r. 1537 i zapisał się w poczet słuchaczy wydziału filozoficznego na początku półrocznymego 1537/38 za rektoratu Leonharda Badehorn von Meissen³⁾. Pozostał tu i przez następne półroczne letnie 1538, a zachowane zapiski uniwersyteckie świadczą, że nie tracił czasu na marne, lecz rzetelnie korzystał z nauk i zaprawiał się do dalszej pracy. Wygłosił tedy publicznie w ciągu tego półrocznego poematu na cześć poetów, a nadto mowę przeciwko zawisłoci⁴⁾. Utwory te nie przeszły do potomności i nigdy zapewne nie były drukowane. Równocześnie jednak skreślił Niger inny utwor poetyczny, okolicznościowy i zaraz w r. 1538 drukiem go ogłosił w Lipsku u Walentego Schumanna pod auspicjami Andrzeja Górki. Była to *Piesn pogrzebowa z powodu śmierci biskupa Jana z książąt li tewskich*, który w dniu 18. lutego 1538 zszedł z tego świata (*In immatura mortem Illustrissimi eiusdemque Reverendissimi Ioannis Praesulis Posnaniensis de duobus Lithuaniae principis epicedion*)⁵⁾.

¹⁾ Zob. rzecz moją o Janickim, str. 57 i tamże uw. 1.

²⁾ Por. Tomkiewicz, *Metrica nec non liber nationis polonicae Universitatis Lipsiensis ab a. 1409 usque ad 1600*, odb. z t. II. *Archivum*, a przedewszystkiem Erler, *die Matrikel der Univ. Leipzig*, I. (1895), II. (1897).

³⁾ Erler, na przyt. m. I. 624 n.: sem zim. 1537 między Poloni na drugim miejscu wymieniony: *Stanslaus Croscsius Cechanoviensis*, Vigr, Tomkiewicz, na przyt. m. str. 20.

⁴⁾ Erler, na przyt. m. II. 646: *Declamatores: Stanslaus Niger Croscsius Cechanoviensis poetarum encomion carmine decantavit. Idem contra invidiam prosam orationem habuit.*

⁵⁾ Dziełko to wyszło wedle Janockiego in 4-to.

Na samem czole¹⁾, przed obszerną przemową, wystosowaną do An-drzeja Górki (z d. 16. kwietnia 1538), zamieścił autor cztery dysputy ad Poloniam niemieckiego studenta Jana Gigasa (właściwie Riess, rodem z Nordhausen), który równocześnie w Lipsku do nauk się przykładał, później zaś pełnił obowiązki rektora i pastora ewangelickiego w różnych miejscow-skościach środkowych Niemiec i Śląska, a przytem napisał i ogłosił różne wiersze łacińskie i prace teologiczne²⁾.

Epicedion Nigra nie zyskało trwałego rozgłosu, egzemplarze wydania stały się rzadkością. Nie zabrakło jednak egzemplarza w zbiorach Zaluskiego, i bibliografowie czerpali wiadomość o dziełku z Janockiego; nawet Estreicher, zarówno w pierwszym, jak we wtórem wydaniu Bibliografii, podaje tylko tytuł, a nie umie wymienić żadnej biblioteki, któraaby była w posiadaniu egzemplarza Piesni pogrzebowej. Prof. Wierzbowski nie wymienia jej w swej *Bibliographia polonica*. Jeden wszakże egzemplarz znajduje się po dziś dzień w Bibliotece cesarskiej w Petersburgu. Niezwykłej uprzejmości prof. Zielińskiego zawdzięczam odpis Piesni, wedle którego wydana jest poniżej³⁾.

Pobyt Nigra w Lipsku nie trwał długo; wrócił on do Wielkopolski prawdopodobnie po ukończeniu letniego półrocznia 1538. Już bowiem w dniu pierwszego stycznia 1539 r. wysłał, zapewne z Poznania, do kanonika Ki-łowskiego list z noworocznemi życzeniami, oraz z poetycznym opisem herbu swego dobrodzieja⁴⁾. Nie zapomniał także o przyjacielu dawnym Janickim i przesłał mu w tym samym roku do Padwy wiadomości ze stron rodzin-nych⁵⁾. Jako miejsce stałego pobytu wybrał sobie, jak się zdaje, Poznań

¹⁾ Moze na karcie tytułowej; odpis nie objaśnia mnie w tym względzie.

²⁾ O Gigasie por. Jöcher, *Allg. Gel. Lex.* II. 990. W aktach wydziału filozof. Uniwers. Lipsk. zapisano w półr. I. 1538, tuż po wzmiance wyż przytoczonej o deklamacyi Chrościeskiego, co następuje: Bacc. Ionas Uzberg et Ioannes Gigas poeta contrarias ora-tiones habuerunt super eo, quod scripsit Livius de Gabiis et regis Tarquiniu Su-perbi filio.

³⁾ Blizsze uwagi o odpisie zob. poniżej. Z Janockiego, Janociana II, 33, wy-pisują tytuł późniejsi. Por. Estreicher, *Bibliographia polska*, część III, tom III (tom XIV), str. 213.

⁴⁾ List ten wydany poniżej. Dziwne i niezrozumiałe jest określenie: »Rx communi vaporario«; miejscowość nie jest nazwana. Ze jednak Nigra w ciągu roku 1539 przebywał w Wielkopolsce i słykał się z Kilowskim, wynika z listu Janickiego, wymienionego w na-stępnej uwadze.

⁵⁾ Janicki pisze do Kilowskiego z Padwy d. 30. grudnia 1539: »Hoc enim te scire voluisse, ex Stanislaw Nigri, veteris amici mei, litteris accepi. Quem virum, quod sic amas, ut omnes studiosos consuevisi, immortalitate tanto dignior es, quanto pauciores hac tempe-state videmus, qui hoc in te imitentur; superare enim quis possit?« Kopia listu we wy-

i stał znowu po długiej przerwie dnia siódmego listopada 1541 r. wysłował list do swego mecenasa gnieźnieńskiego¹⁾.

Nie liczył jednakże Nigier wyjącznie na łaskę panów, nie trawił beczymnie żywota na dworach magnatów, lecz pracował wedle możliwości, zajmując się nauczaniem młodzieży najpierwszych rodzin: »Ze szkoły jego — mówi król Zygmunt August w dyplomie z r. 1566 — wyszli jak z wnętrza konia trojańskiego różni synowie magnatów, którzy następnie otrzymali najwyższe dostojenstwa i zasiedli wraz z nami u steru Rzeczypospolitej»²⁾.

Lecz nauczycielskie zajęcia nie zadowalały ambicji Nigra: marzył on o dalszych studiach uniwersyteckich, myślał o zawodzie lekarskim, pragnął osiąść stopień doktora medycyny. Zebrawszy tedy własne fundusze i wsparty przez kilku łaskawych dobrodziejów, między nimi może i przez Kilowskiego, którego prosił o pomoc we wymienionym liście z d. 7. listopada 1541 r.³⁾, wyruszył do Padwy. Kiedy opuścił ojczyznę ziemie i kiedy się zapisał w poczet słuchaczy sławnej włoskiej wszechnicy, nie jest wiadomem; w zebrałym dotychczas w Padwie przez uczonych naszych materiałach nie mieści się żadna o tem wzmianka; z listu wymienionego wnosic można, że nastąpiło to w zimie r. 1541/2. Odszukano zaś w Padwie zapiski, świadczące o wyniku akademickich studiów Nigra: w sobotę dnia 5. kwietnia 1544 r. ukończył on egzamin i w tymże dniu odbył promocyę na doktora in artibus et medicina⁴⁾.

mienionym rękopisie petersb. Lat. XVII. Fol 59. Por. rozprawę moją o Janickim str. 72, uw. 3. — List ten podał w całości Wierzbowski w świeżo wydanych Mater. arch. do dziejów piśmiennictwa polskiego i biografii pisarzy polskich (Warszawa 1900) I. 78 i ogłosił tamże i inne jeszcze listy Janickiego i Kmity do Kilowskiego, zachowane w rękopisie petersburskim, i to jako całkiem nieznanem, jako zupełnie nowa, chociaż z listów tych w książce o Janickim korzystałem pilnie, wysnułem wszystkie wnioski możliwe i podałem wyciągi, mniej obszernie lub obszerniejsze, lub nawet tekst zupełny, jakoto tekst listu Kmity z d. 22. maja 1537 na str. 39 w uw. 1.

¹⁾ Wydany poniżej; miejscowość wyraźnie podana: *ex Poznania*.

²⁾ Por. poniżej str. 11, uw. 1.

³⁾ Por. słowa: *Cupio sciat R. D. V., me hac hieme ad Italiam studiorum causa*

profecturum esse subsidio quorundam bonorum virorum et propriis quoque impensis. Hic peto consilium et auxilium etc.

⁴⁾ Por. wypis z Atti del Collegio fil. e medici 1536—1548 u Windakiewicz na przyt. m. str. 160: 1544. IV. 5. *Examen in artib. et med. Stanislawi Chroscesi Nigri Cichanoviensis Poloni sub prom. Joh. Bapt. Montano i t. d. W tomie I. Doctorati (w Archivio Vescoville di Padova) odnalazł ks. prof. dr. Fijałek, skrzętny zbieracz materiałów: Polonia apud Italos scholastica, następująca wiadomość, która dzięki jego koleżeńskiej uprzejmości zamieszcic tutaj mogę: »Die sabbati 5 mensis aprilis 1544 de nomine Reverendissimi Domini in artibus] et medicina].*

D. Stanislaus niger

croscenio filius) q(nondam) D. Jo. pullonus

Uzyskawszy stopień akademicki, wrócił do kraju rodzinnego, osiadł na stałe w Poznaniu, przyjął tam prawo i wykonywał praktykę lekarską. Działalność jego była skuteczna, przynosiła mu rozgłos i uznanie u współobywateli. Nie minęły go przeto godności miejskie. Już w r. 1559 piastował urząd burmistrza, po raz wtóry był prokonsulem w r. 1568, w r. 1577 wybrano go jednym z rajców¹⁾. Nie szczędziło mu miasto i innych nagród; w uznaniu zasług darowało mu kilka gruntów w mieście i poza miastem; zwłaszcza w r. 1568 zapisano w aktach miejskich aż dwie nowe darowizny i zatwierdzenie dawniejszej²⁾. Mienie też ciągle wzrastało. Posiadając już przy ulicy Wronieckiej kamienicę murowaną, nabył w r. 1558 dom sąsiedni, również murowany, od kusińierza Pełki³⁾. Należał do niego także dom

Promotores: D. Marcus de Janua insignia
D. Franciscus friczimelega insignia in medic.

(następują nazwiska siedmiu jeszcze promotorów).

Testes: R. D. Andreas Cosciliensis polonus.

D. daniel rauensis ar. et me. doctor.	}	D. mathias goreschi
		D. andreas costecha
		D. stephanus michannus
		poloni et sc.

¹⁾ Dowodzą tego wypisy z poznańskich *Acta consularia*, wskutek mojej prośby śkawie dokonane przez p. dr. Erzepkiego w Poznaniu, jakoto: a) co się tyczy r. 1559:

1) Actum Posnaniae feria sexta in crastino S. Viti proximo anno Domini 1559 . . . Stanislaus Nigri, medicinae doctoris, *proconsul* Posnan. etc. — b) Co się tyczy r. 1571: we wszystkich piéciu dokumentach z tego roku, które p. dr. Erzepki odszukał w dwóch księgach (jednej, obejmującej A. C. 1567—1570, drugiej, obejmującej lata 1556—1571) nazwany jest Nigri *proconsul*, i to w jednym z nich A. C. 1556—1571, pag. 116, *proconsul noster modicus*; w innym zaś, A. C. 1556—1571 p. 114 v. jest zapisane . . . bene meritis et propensione singulari Spectabilis ac Excellentissimi Dni Stanislaus Nigri, philosophiae ac medicinae doctoris, *proconsul* nri in civitatem hanc *tempore sui proconsulatus nunc* et antehac per aliquot annos exhibitus etc. — c) co się tyczy r. 1577: Electio Spect. Consulat. Posnanien facta est tertia die sancti Matthaei etc.

Consules: D. Stanislaus Nigri, medicinae doctor etc.

²⁾ W roku 1559 otrzymał fundum terrae seu aream retro monasterium coenobii Corporis Christi penes praedium Illustris et Magnifici Domini Janusii a Coszczieliecz, palatini Syradiensis et capitanei Maioris Poloniae generalis. W roku 1568 zatwierdzone darowiznę dawniejszą areae civillis in via piscatorum a curia ipsius ad viam usque publicam sese extendentis; darowano mu ponadto w tym roku aream civilem desertam, extra civitatem retro stagnum civile prope villam Kukundorff sitam, oraz aream . . . extra civitatem in pede montis castri Posnaniensis ex opposito stagni civillis et retro hortum Nobilis Dni. Joannis Piotrowski sitam; wedle aktów, wpisaných do owoch ksiąg.

³⁾ A. C. 1556—1571. Actum feria secunda post dominicam Conductus Paschae a. 1558: Quietatio Doctoris Stanislai de domo etc.

(curia) przy ulicy «Rybaki»¹⁾. Niemniej wzmagał się majątek ruchomy w pie-
niądach, klejnotach, łańcuchach, pasach i naczyniach. Tylko zdrowie nie
zawsze dopisywało znakomitemu lekarzowi. Zatem już w r. 1561 przed
sądem właściwym zeznał testament, jako «chory na ciele, lecz zdrów na
umyśle»²⁾.

W r. 1570 przed Wielkanocą znowu był obłożnie chory; z tego powodu
powtórnie swem mieniem rozporządził, uniważniejszy pierwszą swą wolę³⁾.
Wnet jednak, bo już w sierpniu tego samego roku, cołnął i to drugie rozpo-
rządzenie⁴⁾.

W r. 1578 wreszcie trzeci sporządził testament⁵⁾. Pamiętał on w swych
rozporządzeniach, świadczących o znacznej fortunie, zarówno o żonie Elwie
z domu Litosławskiej, herbu Jelita⁶⁾, jak o dzieciach, trzech córkach i dwóch
synach; z tych Jan wstąpił w ślady ojca, poświęcił się również studium
medycyny i słucał wykładów uniwersyteckich w Krakowie i Padwie, a w la-
tach późniejszych jako lekarz poznański rozgłosem dorównał niemal ojcu
i piastował również godność burmistrza⁷⁾.

¹⁾ Por. str. 9, uw. 2.

²⁾ Tutoria puerorum Doctoris Stanisłai. Coram iudicio bannito oportuno Civitatis

Posnan. constitutus personaliter Egregius D. Stanislaus Niger, physices doctor, civis Posna-
nien., est corpore valetudinarius, mente tamen sanus ac perfectae rationis compos etc.
Actum Sabbatho post festum assumptionis Mariae proximo A. D. 1561; wypisał dla mnie
również p. dr. Erzepki z A. C. Wymieniono w tym testamencie troje dzieci: Teo-
dozję, Jana i Kulkasza i zaznaczono ich tenora ac juvenilis aetas. W dyplomie królewskim
z r. 1566 spotykamy jeszcze jedną córkę, Zofię; przysza więc na świat między r. 1561
a 1566. W testamencie z r. 1570 oprócz tych czworo dzieci wspomniana jest córka Kucya;
urodziła się zatem między r. 1566 a 1570. W testamencie z r. 1578 również o tych pięciu
dzieciach, trzech córkach i dwóch synach, jest mowa. Najstarsza córka, Teodozja, była
już naówczas żoną Stanisława Piotrowskiego.

³⁾ *Liber testamentorum Civitatis Posnaniensis 1569—1598*, własność Towarzystwa
przyj. nauk w Poznaniu, nr. katal. 216, str. 15b—17a. Wypisów z tej księgi dokonał ro-
wnież p. dr. Erzepki.

⁴⁾ *Liber testamentorum* etc., str. 19v.—20r.

⁵⁾ *Liber testamentorum* etc., str. 83r.—84r. Testamenty te zawierają sporo zajmu-
jących szczegółów, których w tym związku podać niepodobna; nastąpi to na innym
miejscu.

⁶⁾ Imię żony Elwa w testamencie z r. 1578. Rodzice jej wymienieni w dyplomie
królewskim z r. 1566: *nobiles bonique viri Stanislaus Litoslawski de familia Jeltorum et*
Elizabeth Budkowna Kidalowska genitis Tubarum.

⁷⁾ Zob. Janocki III, 34, artykuł w Encyklopedyi Orgelbranda V, 521 (według
Janockiego), Gąsiorowski, Zbiór wiadomości do histor. sztuki lekarskiej I. (1839)
294 n. — W r. 1583 pojawiło się dzieło: *De morbis puerorum tractatus locupletissimus...*
opera Iohannis Chroszciejowski, Venetis, apud Paulum Meietum, bibliop. Pat. Nazwisko
w tytule błędnie wydrukowane; w przedmowie do Senatu poznańskiego podpisał się autor:

Śława Stanisława Nigra sięgata daleko; nawet król Zygmunt August szukał u niego porady lekarskiej i darzył go względami. Dowodem tej łaski dyplom, datowany z Lublina na sejmie powszechnym d. 10. sierpnia 1566 r. W dyplomie tym król potwierdził dawne szlachectwo Stanisława, jego małżonki i dzieci, a zarazem dokonał poprawy rodzinnego herbu łabędź, do-
dając doń nowe odznaki, i to odznaki, niezwykle wysokie i zaszczytne¹⁾.

Ioannes Grosceus; por. *Estreich*, XIV. 213, *Wierzbowski*, Bibl. II, nr. 1593. Dzieło to doczekało się więcej wydań, najpierw już w r. 1584 w Frankfurcie. Zamieszczono ponizej dystychy z r. 1570: a) In stemma III. ac M. d. Lucae com. a Gorca i b) In nobile stemma auctoris (t. j. Stanisłai Chrosciesii Nigri) są, jak się domyślam z podpisu I. C. N., robotą młodego Jana.

¹⁾ Dyplom ten, oblatowany w Poznaniu feria secunda post festum sancti Iacobi Apo-

steli proxima, zapisany jest w aktach grodzkich poznańskich: »Inscriptiones Posnanienses 1573«, fol. 600—602. Odpis wierny otrzymanym z król. archiwum państwowego w Poznaniu. Z dokumentu tego wyjmuję ustęp, stwierdzający i uzupełniający wiadomości, podane w tekście rozprawy:... »Cum nobis virorum clarissimorum nostrique consilii facile principum luculenter testimonii maxime innotuerit summa virtus, integritas, solertia re-tumque non vulgaris experientia honestissimi nobilissimi Stanisłai Nigri, philoso-phiae et medicinae doctoris, cuius paulo ante nos quoque inseriendo usi fuimus, dignum imprimis iudicavimus, in quem nostri liberalis propensique animi exstent indubia signa ac praecleara testimonia. Qui quidem Stanisłaus Nigri, patre nobile Joanne Chroscziewski, de gente Cygnorum prognatus adolescentiam (sic) iuventutem suam ita exegit, ut post ade-ptam eruditionis et optimarum rerum scientiae laudem, exantillatos Herculeos prope in eru-dienda instituendaque bonis artibus et disciplinis primaria regni nostri iuventute labores, ex qua illius schola tanquam ex equo Troiano complures magnatum filii loca summi con-silii in regno nostro consecuti, una nobiscum ad clavum Reipublicae scederent, denique post sui doctoratus insigne ramulumque illum, qui ob virtutem et eruditionem summi praemii loco tribuitur, adeptum uxorem demum duxerit, sibi virtute et honestate parem, cuius progenitores nobiles bonique viri Stanisłaus Litosławski de familia Jelitorum et Elizabeth Budkowna Kidłowska gentis Tubarum exstisise commemorantur, ex qua liberos procreavit utriusque odosiam et Zophiam, pueros optima indolis et bonae exspectationis. Eum itaque Stanisłaum Nigrum ipsiusque coniugem et liberos commemoratos non quidem creamus nobiles, sed sua veteri innataque, quam ex maioribus progenitoribusque suis obtinent, nobilitate et virtute claros et conspicuos publice declaramus verosque et indubitatos nobiles pronuntiamus. Quibus quidem et successoribus ipsorum ex linea paterna descendentibus ad insigne avitum, Cygnum videlicet candidum in clipeo rubro expressum, aquilae (oryginał mylnie: aliquae) nostrae albae dimidiam partem superiorem, quae caudam terretis, caput inter sidera condat, aitis expansis, rostro ad dextram alam verso, a cygno subius collocato transversa linea seiunctam et separatam cum nativis suis coloribus, quibus a memoria prisca depingitur, propter designandum acre virtutis studium et gloriae immortalitatisque cupidam aspira-tionem adiungendam esse duximus, prout hoc ipsum, ita per nos adiunctum, hic ob oculos positum conspicitur. Porro ornamenta superiora galeae, quam apertam et in equestribus certaminibus a praecipua nobilitate usurpari solitam illi concedimus, volumus et iubemus esse duas alas aquilinas expansas atque in altum erectas, in quarum medio in nostrae liberali-

Wszakże imię lekarza poznańskiego znane było i poza granicami Polski, a to dzięki pracom literackim i naukowym, które ogłosił. Oprócz *Epicedion* napisał on jeden jeszcze poemat, *Elegia* na cześć zrodził karys-badzki (ch) (*Elegia pro encomio* [albo *in laudem*] *thermarum Carolinarum*). Wspomina ten utwór Jerzy Schenck w swej *Bibliotheca iatrica sive Biblio-theca medica*, a za nim Jöcher i Janocki. Załuski wszelako nigdzie elegii nie mógł odszukać¹⁾; moje zapytania w najrozmaitszych bibliotekach przynosły także wynik ujemny. Mimo to nieśmiesznie byłoby może powątpiewanie, czy poemat ten drukiem ogłoszono. Nikomu nie jest też znanem wydanie traktatu lekarskiego *Liber de odore*, wymienionego również przez Schenckę. Natomiast zachował się — ile wiemy, w dwóch egzemplarzach: w bibliotece Akademii medyczno-chirurgicznej w Petersburgu i w bibliotece dzikowskiej — *Libellus de humoribus*, wydany w r. 1570 w Krakowie u Andrzeja Piotrkowczyka z przedmową do hrabiego Łukasza Górki, wojewody poznańskiego i starosty buskiego, syna Andrzeja²⁾.

Niektórzy wreszcie badacze, mianowicie też Estreicher w drugim wydaniu Bibliografii, wspominają nadto dzieło Nigra, wydane w Krakowie r. 1576, również u Andrzeja Piotrkowczyka p. t.: *Libellus de usu ligni Guaiaci*³⁾.

tatis perpetuum signum duas notas, inter se colligatas, nomen nostrum designandum sub integramento diadematis regii ad hunc modum, ut hic pictoris industria expressit, collocamus. Quo quidem suae nobilitatis stemmate idem nobilis Stanislaus Niger una cum posteritate utriusque sexus libere ubique utetur (odpis oryg.: utitur) eodemque (odpis: eademque) annulos, clenodia, domorum valvas et alia, quae voluerit, consignabit, ad haec in armis, clipeis, scutis, vexillis, monumentis praeferet et nobilitatis suae signum testimonium luculentum, perinde atque illi, qui ius nobilitatis virtute acquirunt militari. Neque enim minorem eruditionis cum morum elegantia coniunctae (odpis oryg.: coniuncta) dignitatem, quam militiae esse debere censemus et d. W przedostatniem zdaniu — od słów: ad haec: aż do *luculentum* — tekst jest widocznie zepsuty. Rysunek herbu i dwa dystychy na jego pochwałę w dziełku *Libellus de humoribus* na karcie ostatniej; zob. poniżej uw. 2.

1) Janocki, Janociana III. 33 wyrażnie to zaznacza. Schenck, na przyt. m. str. 483. Autor artykułu w Encyklopedyi Orgelbranda donosi mylnie, że Schenck umieścił elegię tę w *B. med.*; nie zrozumiął on słów Janockiego.

2) *Libellus de humoribus* Authore Stanislaio Chroscesio Nigro Illustrum Comitum a Gorka medico phisico. Cracoviae. In officina Andreae Petricovij. Kart. 29, mał. 8-vo. Na karcie tytułowej brak daty. Przedmowa podpisana: Datum Posnaniae A. D. 1570. Na karcie tył. r. i v., oraz na karcie ostatniej v. trzy epigramy, wydrukowane poniżej pod l. II, III, IV.

3) Por. Estreicher: Bibl. polska. XIV. 213.

Otóż wiadomości o życiu i pracach Stanisława Nigra Chrościeskiego, które z książek, rękopisów i aktów zgromadzić mi się powiodło. Wystarczają one w każdym razie do zrozumienia wydanych poniżej wierszy i listów. Ze zbioru tego wykluczylem traktat naukowy *de humoribus* z przyczyn

ratwo zrozumiałych.

W spuściznie poetyckiej zajmuje naczelną miejsce *Piesen* pogrzebowa. Wartości wyzszej utwor ten nie posiada. Nie zapowiada się w nim przyszły poeta. Talentu twórczego, pomysłów oryginalnych, oryginalnych porównań i obrazów dopatrzeć się trudno; rzecz cała ułożona z reminiscencyi klasycznych, któremi młody autor miał głowę przepelnioną. Przyznać jednak należy Nigrowi pewną łątkowość i wprawę w pisaniu; rozporządzał on dość swobodnie materiałem, który sobie przyswoił z lektury starożytnych autorów łacińskich. Styl jest w ogóle poprawny, choć niewolny od pomyłek, zwłascza takich, które się zdarzają i u innych humanistów polskich. Razi też tu i owdzie ciężka budowa okresu, nienaturalny szyk wyrazów w zdaniu, spowodowany względami na budowę wierszy, która sprawiała autorowi niekiedy trudność. Widocznie kresili on *Epicedion* z wielkim pospiechem, aby je co rychlej wykonać, wydać i we właściwej chwili przesać do Polski. Tym sposobem wytkomaczył też będzie można osobliwie twarde elizye, zda-

rzające się nierządki.

Niektóre trudności, które tekst nastęca, usunąć może będzie można, gdy mi będzie danem porównać opis z oryginałem. Opis ten, dokonany z polecenia prof. Zielińskiego przez nieznanego mi przepisywacza, jest tu i owdzie niedość czytelny i skłania do powątpiewania, czy przepisywacz dobrze rzecz odczytał lub przepisał. Nie otrzymałem również pożądanego opisu egzemplarza, przechowanego w Bibliotece petersburskiej. Braki te, które łątkowo w przyszłości będzie można uzupełnić, nie wstrzymały mię od ogłoszenia utworu, który już uchodził za zaginiony.

Trzy epigramy — między nimi dwa, które, jak się zdaje, są pióra syna Stanisława, Jana — odpisałem z dzikowskiego egzemplarza traktatu *de humoribus*, nadesłanego mi łaskawie do użytku przez hr. Zdzisława Tarnowskiego. Umieszczone na końcu dwa listy wraz z przynależnymi wierszami, wyjęte są ze znanego rękopisu ces. Biblioteki petersburskiej, sygn. Lat. XVII. Fol. 59, o którym pisałem i z którego korzystałem w rozprawie o Klemensie Janickim¹⁾.

1) Por. także rozprawkę moją w *Eos* V. 204. Pisząc rzecz o Janickim, miałem w rękach jedynie odpisy, dokonane w Petersburgu. W r. 1899 przysłała mi Dyrekcya ces. Biblioteki petersb. rękopis do użytku w Bibl. lut. uniwersyteku. Miejsca wątpliwe listów Nigra odczytywałem kilkakrotnie.

Rękopis ten zawiera prócz innego materiału, kopie listów, pisanych do kanonika Kilowskiego lub przez niego. Kopii tych nie dokonał przepisywacz z potrzebną pilnością i ścisłością; zwłaszcza też odpisy listów Nigra są niedbale w tym stopniu, że na kilku miejscach z tekstu, podanego przez kopystę, nie można żadną miarą dociec, co Nigier pierwotnie napisał.

W wydaniu tekstu trzymałem się zasad, uznanych i przyjętych powszechnie i zastosowanych również w *Corpus poetarum polono-latinorum*. Uwaga ta tyczy się osobliwie ortografii i interpunkcyi. Odmiany przytoczyłem, gdzie to ze względu na krytykę tekstu i treść mogłoby mieć jakie-kolwiek znaczenie.

1) W kopii: wyd. *Czieschanoviense* | *Autore.* 2) *O Gigasie* por. powyżej str. 7.

Illustri ac Magnifico Domino Domino Andree Comiti a Gorke, Castellano
Posnaniensi ac totius Poloniae Maioris Capitano generali, Dno benignissimo
Stanislaus Niger felicitatem optat.

5
Indignos veteres versu cecimere poetae,
Hic dignos tollit honore viros.
Huic igitur iustas debes persolvere grates;
Crescet Sarmaticae sic bona fama plagae.

*Perlege iam patri, bene culta Polonia, vatis
Carmina, Castalio non reprobanda deo.
Musa Stanislai, seros victura per annos,
Exhibet hic domino debita iusta suo.*

Ioannes Gigas Germanus ad Poloniam²⁾.

In immaturam mortem
Illustrissimi eiusdemque Reverendissimi
Ioannis praesulis Posnaniensis
de ducibus Lithuaniae principis
epicedion
Stanislae Chroscio Nigro Cieschanoviensi
auctore¹⁾.

Miraris forsan, Illustri Comes, hominis impudentiam, quod ego, hominum per Deum ducit ad similem; principis ianua patet semper principibus. Proinde, Illustri Comes, expende, an esset aequum, an humanum, tui per omnia similem a tuis arcere aedibus. Tuum venit imploratus praesidium, te decet succurrere. Quid, inquis, princeps opus habet praesidio? An ignoras, Comes prudentissime, hac in luce omnia mutationi et interitui esse obnoxia? Mutantur omnia, mutantur et nos: nunc sumus pueri, iam senescimus, iam vivimus, iam morimur, nunc egemus, nunc ditescimus: breviter, nihil adeo firmum est, nihil beatum¹⁾, quod non mutetur et ruat. Quid mirum est igitur, Illustrissimum eundemque Reverendissimum Ioannem, olim praesulem Posnaniensem, de duobus Lithuaniae principem, tuo indigere patrocinio? Sic fortuna, sic vita hominis est: olim multorum patronus et praesidium, nunc ecce cliens, nunc ecce indiget praesidio, se et sua omnia in tuum committit patrocinium; decus, honorem, dignitatem eius ut tuare, ut ab improbis defendas, obsecrat. Quid, dicis, cum mortuis mihi est negotii? Atqui nostra interest eorum, qui de religione, de republica bene meriti ex²⁾ visis excessere, a morte etiam meminisse, siquidem id et ratio humanitatis postulat et vetustatis comprobata auctoritas. Quis enim, obsecro, tam inhumanus est, qui non claros viros a morte honorandos, qui non praeconiis celebrandos esse censeat? Eusto sane, quod nullum fuerit vitium, illis nihil honoris detulisse, sed num utilitas, quae ex laudibus magnorum virorum proficiscitur et manat, reicienda, num contemenda est? Non videtur. Quid ita? Fit enim saepissime, ut, cum magni viri encomiis celebrantur, plerique ad praeclearos eorum mores imitandos accendantur et, quod defunctis tribuitur, in hoc laudis genere vivi studeant excellere. Hac ratione ducti, veteris saeculi homines suos quoque celebrant defunctos. Sic Pericles, Atheniensis princeps, cum multi bello Peloponnesiaco eius cecidissent exercitu, eleganti et satis magnifica oratione interemptos celebravit³⁾. Doluit Babylonia Alexandrum Magnum, non sine praeclara gestorum eius commendatione⁴⁾. Apud Romanos Metellus Macedonicus brevi quidem, sed si vim orationis, non verborum congeriem spectes, illustri et gravi oratione Scipionis Africani et indignum mortis casum doluit et vitam illius pro rostris publicis

¹⁾ Czy może *tutum*? ²⁾ W kopii wyd.: *et.* ³⁾ Jest prawdopodobnem, że Niger znał język grecki, mniej zaś prawdopodobnem się wydaje, że czytał Tucydidesa w oryginalu; w każdym razie nie świadczy za tem charakterystyka mowy pogrzebowej. ⁴⁾ Zob. Curtius, X, 15 n.

commendavit. » Venite, cives » (sic enim dixit); » moenia urbis nostrae corru-
 praestari, quae gloriosior! In sacris quoque litteris, quas, ne sim iusto longior,
 praetereo, iustum honorem tributum defunctis et honestam eorum mentionem
 apud vivos reperirem; illud satis liquet, Iosephum illum Aegyptiacum,
 sollemni pompa, ingenti cum honore ut pater eius sepeliretur, curavisse.
 Quem honorem Maccabaeus defunctis detulerit, taceo. Eo propero, Illustris
 Comes, ut tibi ostendam, me non levi causa inductum, quod gloriam, quod
 patrocinium principis praesulisque nuper defuncti ad te pertinere arbitratus
 sim. Cum enim fueris unius provinciae, unius urbis duo capita, licet in evan-
 gelicis ille, tu in civilibus negotiis, virtute tamen, gravitate, excellenti pruden-
 tia, cura et sollicitudine in Rempublicam iuncti maxime et prope unum mihi
 esse videbami, atque adeo, ut honorem, famam, gloriam illius tuam esse et
 rursus tuam illius esse putarem. Suscipe igitur, Comes prudentissime, pruden-
 tissimi collegae tui patrocinium! Iure quodam modo hoc tibi incumbit oneris,
 siquidem et apud Romanos collega collega semper decus et maiestatem tu-
 tatus est. Sic Valerius Publicola mox ab exactis regibus Brutum collegam,
 cum in bello occidisset, publica oratione commendatum immortalibus aliis
 affectit honoribus. Tibi propter tuum collegam minus subeundum est negotium.
 Non rostra ascendes, non orationem in eius laudem meditaberis. Laudatum
 iam in tuam accipe sinum! Hunc tuere, non ab improbis lacerari sine!
 Quamquam enim virtus huius defuncti tanta sit, ut non facile oblocutionibus
 aliorum infringi possit, verum quando id et ratio consuetudinis honestae exigit,
 ut laudes magnorum virorum, quales quales fuerint, sive fuerint funebres,
 sive panegyrici, sub patronorum certorum praesidio in publicum proferantur,
 tu in primis, Illustris Comes, dignus visus es, cui hoc qualecumque epicedio-
 lum in praesidium commendetur. Sic igitur principem tibi dicatum tueri de-
 bes, ut ne ἐγκωμιαστική² eius deseras, qui sese tibi, quantus quantus est, totum
 dicat ac devovet. Christus Illustris Magnificentiam tuam servet ad utilitatem
 Reipublicae nostrae quam diutissime incolumem! Ex Lipsico divae Virginis
 collegio³ XVI. Calendas Mai anno a partu Virginis supra sesquimillesimum
 tricesimo octavo.

1) Twardzenie fałszywe; Metellus Macedonicus mowy pogrzebowej na cześć Scipiona
 młodszego nie wygłosił. C. Laelius Sapiens napisał dwie laudationes P. Africani Minoris, jednę
 dla Q. Tuberoni, drugą dla Q. Fabiusa Maxima; por. Orat. Roman. fragm. ed. Meyerus, edit.
 Paris. Dübneri, p. 95 (203) i 96 (204). 2) ἐγκωμιαστική wedle mego domysłu. W kopii:
 ἐκκομιαστική, poczem następują trzy czy cztery (greckie?), których odczytać niepodobna.
 3) O stosunku nacyi polskiej do Collegium B. Mariae Virginis por. Erlert i Tomkowicz
 na przył. m.

In mortem immaturam illustrissimi principis
domini Ioannis de ducibus Lithuaniae, praesulis Posnaniensis,
epicedion
auctore Stanislao Chroscesio Nigro Ciechanoviensi¹⁾.

O mortem horrendam et crudelia numina, Parcae,
Errat cur vester sic sine lege furor?
Sternitis²⁾ insontes nulla ratione malisque
Vestra solent longos ducere fla dies.
Ecce virum nulli vera pietate secundum
Mors intempesta falce peremit atrox.
Qui, nisi fata secus voluissent, munere vitae
Aeterno fungi tempore dignus erat.
O mors et sacrae, nimium mala numina, Parcae,
Praestitit hic vestras ah! cecidisse manus!
Temperet a lacrimis sibi quis? qui talia cernens
Funera non ploret, durior ille fera est.
Concidit ante diem permagni nominis heros,
Unica Sarmatici gloria spesque soli.
Princeps, dux, pater et praesul venerande, Ioannes,
Sicne tibi ascriptas pascere pergis oves?
O spes mendaces, fallax o gloria terrae!
Hei, quam mendaci est taetrus ore nihil!
Non talem facies, non ipsa sponderat aetas,
Te fore. cur cinis es, qui modo praesul eras?
Nos aliud quiddam de te speravimus omnes,
Dedita turba tibi qui modo cumque sumus.
Scilicet ad iustam posses et³⁾ scandere metam
Vitae et in officio consenuisse tuo.
Et mihi, si modo sum sacro⁴⁾ numerandus in albo
In probitate tua spes animosa fuit.
Nam mea colla mari vastis et mersa procellis
E mediis poteras tollere solus aquis.

25

20

15

10

5

¹⁾ W kopii: *Auctore Stanislao Chroscesio (?) Nigro Czjchhanoviensi.* ²⁾ W kopii: *Sternite.* ³⁾ *Et* wydaje mi się rozwiązaniem abrewiatury niewyraźnej w kopii edycyi. ⁴⁾ Jeżeli autor *sacro* napisał, to może ze słów tych wnosiciby można, że przed wyjazdem do Lipska był clericus minorum ordinum.

Gurgite de vasto, sinuosae e fluctibus undae,
 Spes erat, hoc posses et¹⁾ rapuisse caput.
 30 Atque daturus eras nostrae pia munera musae
 Tanta, ut sollicita non eguisset ope.
 Spes tamen haec perit, fati²⁾ elusa sinistris,
 Et pariter tecum concidit illa mihi.
 35 Iure igitur maesto, Princeps, tua funera luctu
 Deploro, inferias haec tibi iusta fero.
 Tu quoque, turba Dei, vatem deplangite vestrum,
 Debita pro Christi quae grege vota facis!
 Omnes ploremus, plorent sacri atque profani,
 Quisque suos casus perdoleatque vices,
 40 Communis dominus nobis quia concidit ante
 Non bene completos, morte furente, dies!
 Quo, pie Pastor, abis? cur nos iam deseris omnes?
 Praestiterat nullos unquam ascivisse clientes,
 45 Quam sic desertos ut patiare premi⁴⁾.
 Iam tua damna dole, tristes, Posnania, vultus
 Indue, fle et domini funera maesta tui!
 Ille tuos lapsus exesa et⁵⁾ moenia flammis
 Divina prorsus restituisset ope.
 50 Hic tibi praesidium (quotiens etenim expetis illud?)
 Fluctibus in magnis grande futurus erat.
 Hector pro Troia, Danais pro stabat Achilles,
 Non ita pro socio Theseus acer erat,
 55 Quam stetit hic pro illis, divinae oracula mentis
 Qui promunt sacri et verba ministerii.
 Non sic pro catulis ursi rapidaeque leaenae
 Certant, pro Euryalo non ita, Nise, cadis,
 Quam dux fortiter hic saevos ruiturus in hostes
 Pro vestra, cives, commoditate foret,
 60 Plangite, nupturae tenui de stirpe puellae,
 Plange, pater nihil et qui dare dotis habes!
 Munificus clausit princeps sua munera, clausit
 Non recludendas ad tua verba fores;

¹⁾ Por. str. 18 uw. 3 ²⁾ W kopii: *satis*. ³⁾ W kop. ed. jest wyraźnie wypisane *vestre*; trudno jednak zrozumieć, że autor od liczby pojedynczej (*abis*) miał przejść do liczby mnogiej (*vestrae*). ⁴⁾ W kopii wyraz *premi* nie jest dość czytelnie napisany. ⁵⁾ W ko-
 pii: *est*.

- 65 Ille tuae dotis praestanti munere natae
Ornatus hymen, si licuisset, erat. —
Ecce autem sanctas video ex Helicone sorores,
Delius huc vates acceleratque gradum.
«Castae Pierides, Parnasi montis alumnae,
Dicite, cur vestras perluit unda genas?
Quid tristes video, nec corpora sueta legendi
Squalida cur vestis, turpis et ista, tegit?
O vates viridi cur saepius use corona
Nunc tibi inornatas praecit¹⁾ aura comas?
Tinnula sinistra ubi sunt, dulces modulantia cantus?
Fulgida vestis ubi? sunt ubi plectra lyrae?
Te memini quondam doctis cecinisse puellis
Dulce satis laetos atque curasse choros.
Tristior es solito, facies non ista videtur
Laeta satis, non haec ora tumore vacant.
Principis an nostri quoque tu de funera ploras?
Num iuvat et nostris te indolisse malis?»
Sic ego perpaucis, nec multis ille moratus,
Haec, oculos tergens, tristia verba dedit:
«Vera refers, vates, aliam non expete causam,
Est tibi tristitia cognita summa meae.
Thespiades cur membra tegant, ne quaere, puellae;
His eadem mihi quae causa doloris inest.
Flere decet tanti liquidis et spargere guttis
Non sine lugubri funera veste viri.
Quid mi ego deploram lapsus, mea damna, ruinam,
Cum mersa est nostri lata carina boni?
Iste meam princeps fidibus resonare canoris
Fecisset, iacet en quae modo scissa, lyram.
Quasque vides errare meas sine mente sorores,
Quae misero victae membra dolore tegunt,
Crede mihi, ingenti cumulasset laude pioque
Subsidio daret his, quod fuit ante, decus.
Ferte citae frondes, musae, tristesque cupressos
Frangite, flebilibus tangite plectra modis,

¹⁾ W kopii czytamy: *praecit*, co jednak wydaje się wątpliwem; co autor napisał, nie wiem. Składnia zdania jest taka: *O vates, saepius use corona viridi, cur nunc tibi aura praecit comas?*

- Cingite flore caput tumulumque parate iacenti,
 Manes raucisona terque ciete Iyra!
 Ipse ego ferales scribam, duo disticha, versus
 Ad tumulum placidi (vos sacra ferte!) viri:
 105 • *Hic iacet insigni regum de stemmate praesul,*
Meque meas coluit qui pietate deas.
 Meta sit¹⁾ ista meis lacrimis, compescite maestum,
 Pierides, luctum, sit²⁾ gemuisse satis!
 Perfunctae officio iam estis, non iste resurget,
 Qui cecidit, niveas tergit ab imbre genas!
 110 Tu porro ut, vates, coepisti, funera³⁾ perge
 Plangere et inferias persolvisse pias.
 Haec dixit rapuitque viam comitante cetera
 Pieridum ex oculis evanuitque meis.
 115 Quid faciam? nostros auxit nimium ille dolores.
 Hos cineres nec adhuc est gemuisse satis.
 Tu, Lithuane asper, volucris certare sagitta
 Qui bene scis, belli nec minor arte tamen,
 Nunc mites animos, iam tristia pectora sume,
 120 Ecque fluant humeris pallia nigra tuis!
 De vestris ducibus repetit sua limina princeps,
 Hei mihi! non talis, qui prior ante fuit:
 Non est, ut quondam, redimitus tempora vitta,
 Cum tulit immenso grandia sacra Deo.
 125 Non est ille, feros totiens qui contudit hostes,
 Invadunt patriam qui, Lithuane, tuam.
 En iacet! en faciem! cerne, an sit in ore venustas,
 Quae fuit, an vires, an sit et ille vigor.
 130 Squallidus est, turpis, frons tabida, pallor in omni
 Corpore, iam pulchri nilque coloris habet.
 Ipse est, qui sancta valuit pietate, nec armis
 Inferior, metuit quem Scythia saepe rapax.
 Flete, duces! dux ecce iacet de semine vestro,
 Prostratus dextra, mors rabiosa, tua!
 135 Instaurate illi sollemnes ordine pompas,
 Ultimus a vobis huic⁴⁾ celebretur honos!

1) W kopii: *fit.* 2) W kopii: *fit.* 3) W kopii: *funere.* 4) W kopii ed. nieczytelne: *huic* czy też *nunc*, po czym następuje jeszcze niewyraźna litera (?).

Ferte faces alii, subeant aliique feretro!
 Non pietas umbris displicet ista piis.
 Egregio tandem tumulato corpore lentes,
 Dicite sic: «princeps, dux, pater alme, vale!»
 Sit gemuisse satis! querulos compescere luctus,
 Tempus erit; lacrimis sat gemuisse datum est.
 Non precibus, lacrimis ullo nec munere Parcas
 Vincimus; usque adeo pectora dura gerunt.
 Stat sua cuique dies, nobis etiam urna parata est.
 145 Qui cupis aeternum vivere, vive bene! —
 Cur igitur, quem sic laudas, non vescitur aura
 Aethera princeps, si bene vixit, age? —
 150 Fallaris, aethera princeps spatiat in aula,
 Exuvias tantum haec ipsius urna tenet.
 Tantos non potuit scelerum perferre tumultus,
 Orbem quae imperio supponere suo.
 «Nil mihi cum vitis», dixit, «mala supra valete,
 Ambitio valeat, iam scelus omne vale!»
 155 Haec ubi dixisset, superas concessit in auras,
 Egregiis animis qua est regione locus.

II.

Ad benignum lectorem¹⁾.

Viscere planta velut terrae defixa furentem
 Non Typhona timet, non timet alta Notum.
 Sic ratio medices, physicis defossa latebris,
 Fert inconstantes firmius ipsa modos.
 5 Cedite vos, cynici, medicorum cedite fuci,
 Aut non est medicus vel physicus medicus.

1) Epigram ten mieści się na karcie tytułowej r. traktatu *de humoribus*, poniżej napisana autora, a przed oznaczeniem miejsca druku i drukarni.

1) Na karcie tytułowej v. traktatu *de humoribus*; por. powyżej str. 12 uw. 2. Między napisem a czterowierszem znajduje się rycina, przedstawiająca herb Łozia. Podpis pod tym i pod następnym epigramem *J. C. N.* znaczy zapewne: *Ioannes Chroscesius Niger*, czyli że autorem był młody Jan, syn Stanisława, o którym powyżej str. 10 i uw. 7. Epigramy na pochwałę herbu Górków i biskupa Łukasza Górki, ojca Jędrzeja a dziada Łukasza, do którego się odnosi powyższy czterowiersz, skreślił Janicki Epigr. 55, 56 i 57; siostre biskupa Łukasza, a żonie Piotra Kmity, poświęcił Janicki Epigr. 46 i 47, oraz ustęp Var. Eleg. 4. 83—116; por. moją rozprawę o Janickim str. 55 n. Por. także dwuwiersz *Aenigma de cymba et flumine*, przypisany Krzyckiemu, w wyd. Morawskiego VII. 30 str. 260; o tej zagadce Morawski także w uw. 1. pisze słusznie: *Aenigma hoc Ianicii musam redolet.* 2) Na karcie ostatniej v. traktatu *de humoribus*; por. powyżej str. 12 uw. 2. Między napisem a czterowierszem rycina, przedstawiająca herb z wszystkimi odznakami, nadanemi Stanisławowi Nigrowi przez króla dyplomem z r. 1566; zob. powyżej str. 11, uw. 1. Co się tyczy podpisu *J. C. N.* zob. poprzednią uwagę.

J. C. N.

Essem quod studii simul et virtutibus auctus,
 Hoc mihi rex quondam nobile stemma dedit.
 Tu repetes igitur non hic tam nomen avorum,
 Quam partum studio nobilitatis opus.

Distichon in nobile stemma auctoris²⁾.

IV.

J. C. N.

Hospita quam varios scopulos fluctusque pererrat
 Navis et undoso quam bene nota mari,
 Tam quoque per multos populos tua fama vagatur,
 Quam virtus, probitas ingeniumque parit.

D. Lucae comitis a Gorca etc.¹⁾

Illustris ac Magnifici Domini

In stemma

III.

1) Kilowski był herbu Sulima wedle *Paprockiego* II, 580 n. (który przytacza napis na nieistniejącym już dzisiaj w katedrze gnieźnieńskiej nagrobku), *Niesieckiego* 8, 562 n, *Korytkowskiego*, *Pracaci* i kanon. II 259 n., Niger zaś opisuje we wszystkich trzech wierszykach, z listem powyższym połączonych, herb Sreniawa (rzeka biała w polu czerwonym, płynąca na ukos, jak S przewrócone — z różnymi dodatkami, z krzyżem lub bez krzyża i t. d.). Herbem tym pieczętował się ród Kmitów, dlatego *Janicki* często pisze o tym herbie; por. *Epigr.* 30, 31, 32, 33, 51. Pomyłkę Nigra trudno sobie wytknąć. Wierszyki są słabe, autor powtarza się, a myśli swą określa niejasno. 2) Cod.: *qua.* 3) Cod.: *diffuit.* 4) Cod.: niedorzecznie: *boni consule.* 5) Cod.: *prims.* 6) To określenie miejsca jest mi niezrozumiałem; por. powyżej str. 7, uw. 4

Fiusdem R. D. V.
Stanislaus Niger servus
addictissimus.

1539.

A gentilitate minime gentilis, amicitiae siquidem certum continet symbolum, ad nos deluxit³⁾ consuetudo, Rde et benignissime Maecenas, diem hodiernam mutuis donationibus et acceptionibus strenarum observari. Ego, ne videar tam sanctam et piam huius diei legem colere nolle, pro strenam mitto versiculos, qui testentur meam perennem et deditissimam erga Rdam Dionem Vram observantiam. Quo quisque maxime abundat, aliis impertit; ego quoque id, quod mihi est (in aliis enim deficio rebus) libenter largior. Tuum est, Rde dne, servuli tui strenam animo candido oblatam⁴⁾ Hanc enim si non invito animo te accepisse intellexero, efficiam, ut post hoc talia accipias, per quae cum apud praesentes, tum apud posteros tui retineatur memoria. Cuius gratiae singulari me ut cum maxime commendatum esse cupio simulque Illi hoc die, qui anni currentis initium primus⁵⁾ praecurrit, omnia felicia, omnia candida precor. Ex communi vaporario⁶⁾

Hoc virtus vehitur fluvio, ne sola supersit,
Quae²⁾ decus illius ferre negasset aqua.
Naucleus vehit hanc Salomon Kilovius ille,
Cui possit gymbam credere quisque suam.

In arma Rdi dni Stanislai Kilowski, canonici Gneznensis etc.,
domini sui clementissimi³⁾.

A r m a .

V.

Mythologia armorum

R. dni Stanisłai Kilowski, canonici Gnezniensis etc.

Quid sibi signa volunt? forsan cupis ista doceri?

Dixero, tu exiguas experiare moras!

Ecce [vides], binos¹⁾ sinuat fluida unda recessus,

Nempe ita virtutis quod sinuatur iter.

Per duros casus, per aquas, per saxa, per imbres

Ardua virtutis traicienda via est.

Quodque Stanislaus vitiorum transit undas

Deduxitque suam ad litora tuta ratem,

Hunc amnem meruit, per quem transmisit in altum

Virtutis; tulit haec stemmata clara sibi²⁾.

Et tandem evasit sceleris quo litore nimbos,

Victicem hanc illud fecit habere cruce³⁾.

Ergo iam probitas fluvio iactatur in isto,

Haec nihil et sordis iam patiuntur aquae.

Dumque Stanislaus Kilovius has regat undas,

His cymbam poterit credere quisque suam.

Stanislaus Niger dno Stanisłao Kilowski, Maecenati:

Ne maris a ventis quatiar, succurrito, rector,

Meque vehi fluvio iam patiare tuo⁴⁾.

¹⁾ Cod.: *Ecce bonos*; brak więc dwóch lub trzech zgłosek, nadto *bonos* jest niedorzeczne; jak uzupełnić i poprawić należy, trudno tego dociec; różne się nasuwają poprawki, prócz zaleconej powyżej, n. p.: *ecce tibi binos* i t. p. ²⁾ W w. 9 i 10 myśli wyrażona niejasno. ³⁾ Składnia jest taka: Et quo tandem litore evasit nimbos sceleris, illud fecit habere hanc cruce^m victicem. ⁴⁾ Niger we wszystkich trzech wierszykach wmięszal do opisu łódz (cymbam, ratem), jak gdyby tu chodziło o herb Łódzia. Janicki opisując herb Łódzia biskupa Łukasza Górki epigr. 5b, wyraża się podobnie, jak to uczynił Niger w powyższych dystychach:

In duplici patriae pelago iactata procellis

Innumeris, Luca remige tuta feror.

Non Scyllas ego, non ventos, non saxa timebo

Ulla, gubernator dum mihi talis erit.

VI.

Rdo Dno S. Kilowski, canonico Gneznensis
et Plocensis ecclesiarum decanoque Polthoviensi, dno observandissimo.

Post servitorum meorum in gratiam Rdae Dtionis Vrae subiectissimam commendationem. Rde dne, Maecenas observande! Nunc offerente sese mihi certo¹⁾ nuntio, nolui Vram Rdam Dtionem insalutatam meis praeterire litteris. Quod enim hactenus Illi nihil scripseram, in causa fuit peregrinatio; certo enim a quibusdam didiceram, intra id totius anni spatium Vram Rdam Dtionem domi abfuisse, atque ita mihi scribere volenti societas negabatur. Nunc aliqui, etsi etiam nihil sit, quod scriberem, aliquid scribo tamen, et his quidem²⁾ scriptis opto, me adhuc in albo servorum Vrae Rdae Dtionis retineri. Nam etsi me a domo et praesentia Vrae Rdae Dtionis seunxerim, animus tamen meus non ita seiunctas est, quin, quidquid illi Vra Rda Dtio faciendum imperaverit, expeditissime faciat. Sum enim is, qui veterum do-minorum, quorum aliquando uterer benevolentiae, et patrocinio, non facile obliviscor. Vra Rda Dtio, illius benevolentiae, qua me complexa est, favoris illius et amoris an oblivisci poterō? Certe nunquam. Imo et inter Alpes horum omnium memor ero³⁾ et quidem perpetuo. Et quia hic Alpium fei-mentionem, cupio sciat Rda Dtio Vra, me hac hieme ad Italiam studiorum causa profecturum esse subsidio quorundam bonorum virorum et propriis quoque impensis. Hic peto consilium et auxilium: consilium quidem⁴⁾, ut sciam, quanti istic vivatur unius anni spatio, auxilium vero: aliquo nempe ungarico me benigniter a Rda Dtione Vra donari postulo; id quod si fortassis non meruerim, tanto magis ex virtute Vra Rda Dtio faciet, siquidem⁵⁾ vel iuxta Paulum gratia, si est ex meritis et ex debito, non est gratia. Si non merui, olim omni ratione meritum⁶⁾ me polliceor. Atqui etiam si nihil mervero ego, Rda tamen Dtio Vra se non perdituram esse sua munera certo confidat; vivit enim perpetuo Christus, qui digna rependit praemia pietatem et liberalitatem in studiosos exercentibus. Praeterea iusta satis et praecipua beneficiorum repensio est gloria, qua ego Rdam Dtionem Vestram ornari aditar⁷⁾, si aliquid beneficii accepero. Scio quidem⁸⁾, Vram Rdam Dtionem nulla asciticia egere gloria, ut quae propriam ex recte factis possideat, sed tamen praeconeum laudum suarum aliquem⁹⁾ nancisci, gloriosum est. Sed quid multis ago? Nihil de munificentia Vrae Rdae Dtionis despero¹⁰⁾. Cuius

¹⁾ Cod.: *arto*. ²⁾ Cod.: *quid*. ³⁾ Cod.: *me numero*. ⁴⁾ Cod.: *quid*. ⁵⁾ Cod.: *quid*. ⁶⁾ Cod.: *aliquam*. ⁷⁾ Cod.: *quid*. ⁸⁾ Cod.: *adular*. ⁹⁾ Cod.: *quid*. ¹⁰⁾ Cod.: *despero*.

singulari gratiae me subiectissime dedo et subicio simulque Christum oro, ut
Vram Rdam Dtionem, dominum mihi observandissimum, servet divitissime
salvum.

Ex Poznania VII. novembris, anno Domini 1541.

Eiusdem Vrae Rdae Dtionis

Stanislaus Niger Czerny,

artium studiosus bonarum, servitor.

